

Szilvássy Zoltán

**A katonai és polgári elhárítás a Tanácsköztársaság időszakában,
különös tekintettel a Politikai Nyomozó Osztály eljárására
II. rész**

A katonai elhárítás napjainkban

A katonai elhárítás tevékenységének tárgyát a katonai biztonság (katonai biztonság alatt a Magyar Honvédség és a Honvédelmi Minisztérium, továbbá Magyarország honvédelmi érdekeinek nemzetbiztonsági biztosítását értendő) fenntartását befolyásoló és nemzetbiztonsági szempontból relevanciával bíró, már bekövetkezett történések, a jelenben zajló események, valamint a jövőben rejlő potenciális kockázatok felderítése és elhárítása képezi. A katonai elhárítás védelmi jellegű nemzetbiztonsági tevékenységet folytat. Fő erőfeszítése az állam katonai biztonságát veszélyeztető leplezett törekvések és biztonsági kockázatok azonosítására, felderítésére, továbbá az azonosított ellenérdekelt törekvések megszüntetésére, megszakítására, korlátozására, akadályozására és elhárítására irányul. Ezek egy része a bűnmegelőzés és bűnfelderítés aspektusából is értelmezhető. Lényeges kiemelni, hogy a katonai elhárítás tevékenységi keretrendszerében a bűnfelderítési feladatok végrehajtása egy megközelítésben stratégiai szintű feladatként értelmezhető. Fontos kiemelni, hogy a katonai elhárítás bűnfelderítési tevékenysége során a bűnüldözési és az igazságszolgáltatási cél egymástól nem elválasztható módon jelenik meg. Ennek oka az, hogy a titkos információgyűjtés eszközei és módszerei mind az alkalmazási cél, mind pedig az ilyen úton megszerzett információk eredménye szempontjából is jelentős átfedéseket mutatnak.¹

A katonai elhárítás sok esetben olyan fenyegetéseket és kockázatokat is kezel, amelyek során a biztonsági helyzetében fenyegetett személy – a katona –, illetve katonai szervezet nem érzékel fenyegetettséget. E kategóriába tartozik az ellenérdekű nemzetbiztonsági (hírszerző) szolgálatok, a bűnszervezetek, az ideológiai, politikai vagy vallási alapokon szerveződő „szélsőséges” csoportok tevékenysége. Éppen olyan típusú „fenyegetések” viszonylatában van szükség katonai elhárításra, amelyek már a „puszta létükkel” is veszélyt jelentenek, amelyek maguk is rejtett dimenziókban működnek. A biztonság komplex értelmezése azt is jelenti, hogy a katonai elhárításnak is igazodnia kell a saját területén jelentkező különféle biztonsági kockázatok, kihívások és fenyegetések kezeléséhez. E hangsúlyeltolódás jellemzésére a többdimenziós jelző használható.

A múlt egy jellemző vonása, hogy a történelmi, politikai, de a szakmai környezet is egy jól körülhatárolható ellenségkép köré szerveződött. Arról van szó, hogy míg a szakmai tevékenység korábban egy ideológia mentén körvonalazandó, jól körülhatárolható „ellen-ség” tevékenységét igyekezett felderíteni és elhárítani, addig ma nem lehetséges a nemzetbiztonsági védelmi rendszer működtetése a biztonsági kockázatok pontos definiálása, a kockázatforrások és -hordozók, de akár a motivációk elkerülése nélkül.

¹ Resperger 2018. 203.

Napjainkban a katonai elhárítás és a működési terület kapcsolatának minőségét a folyamatos nemzetbiztonsági kockázatelemzés eredményei és az azokból kiinduló intézkedések határozzák meg. A nemzetbiztonsági kockázatelemzés alapját a szűrő-kutató tevékenység adja. A folyamat tárgya a kijelölt, védendő terület nemzetbiztonsági helyzete. A katonai elhárítás tipizálható módon az alábbi területek esetében végez kockázatelemzést a nemzetbiztonsági helyzet alapján: katonai szervezet, katonai objektum, katonai művelet, katonai háttérintézmény, katonai gyakorlat, katonai szállítás, katonai rendezvény, személy.²

A Vörös Őrség Politikai Nyomozó Osztálya

A Magyarországi Tanácsköztársaság megalakulásától kezdődően küldetésének tekintette, hogy a bolsevik terror segítségével megszilárdítsa helyzetét. Ezért a proletárdiktatúra első intézkedései közé tartozott, hogy megszervezte hadseregét, rendfenntartó és állambiztonsági szerveit, felállította forradalmi bíróságait.

A Tanácsköztársaság két erőszakszervezetet hívott életre: a Vörös Hadsereget és a Vörös Őrséget. A Tanácsköztársaság védelmében fontos szerep jutott a Vörös Őrségnek, az első magyar proletárdiktatúra rendőrségének.

A régi rendőri és karhatalmi erők megszűntek ugyan, azonban a helyettük felállított Vörös Őrség átvette mindazokat, akik tovább akartak szolgálni, és akiknek szolgálata „nem sértette a proletárérdekeket”, vagyis a vörösterrot. A Tanácsköztársaság ezt az „örökséget” egészítette ki toborzás útján, elsősorban a munkásosztály és a szegényparasztság soraiból. A Vörös Őrségbe toborzott munkások és parasztok kezdetben hűségesen védelmezték a proletár államhatalmat, később azonban ez a lelkesedés a kiábrándultság miatt elpárolgott.

A Vörös Őrség megszervezéséről a Belügyi Népbiztos 1. BN. sz. rendelete intézkedett.³ A Vörös Őrség a régi rendőrség és a csendőrség helyébe lépett, alapvető feladata a Tanácsköztársaság belső rendjének megalapozása és fenntartása volt. A Vörös Őrség egyben a Vörös Hadsereg kiegészítő részét képezte, tagjait – a rendelet értelmében – bármikor hadiszolgálatra rendelhették, illetőleg bármikor áthelyezhették a Vörös Hadseregbe. A Vörös Őrséget közvetlenül a belügyi népbiztos alá rendelték. A rendelet kimondta: „A szükséges létszám toborzás útján lehetően a szervezett munkásság köréből biztosítandó, akiknél a testi alkalmasságon kívül főleg a rátermettség irányadó.”

Az összes „politikailag megbízhatatlan”, tehát a régi társadalmi rendet képviselő egyén megfigyelése és mindazon politikai bűncselekmények felfedése, amelyek a tanácskormány ellen irányultak, a Politikai Nyomozó Osztály hatáskörébe tartoztak.

Magyarország egész területét – megszállt területeket is beleértve – vörösőr kerületekre osztották. A kerületi beosztásról a Vörös Őrség felállításáról kibocsátott rendelet végrehajtási utasítása: a Belügyi Népbiztosság 73. sz. rendelete intézkedett. A budapesti I. vörösőr-kerületi parancsnokság megszervezéséről külön rendeletet adtak ki.

A Vörös Őrség főparancsnoka Vajda Zoltán lett, az országos főparancsnokság politikai biztosa Chlepkó Ede. Az országos főparancsnok helyettesei: László Berthold, majd 1919. június 27-től Horváth István. (A Forradalmi Kormányzótanács július 25-én Vajda

² Resperger 2018. 203–204.

³ Tanácsköztársaság 1919. 3–4.

Zoltán helyére Rákosi Mátyást nevezte ki főparancsnoknak.) A végrehajtási utasítás értelmében a vörösőr kerületek élén a vörösőr kerületi parancsnokságok álltak. A vörösőr kerületek dandárokra, minden dandár 2–3 ezredre, minden ezred 2–5 zászlóaljra, minden zászlóalj 3–6 századra, minden század 3–5 szakaszra, minden szakasz 2–3 rajra tagozódott. Egy-egy raj 10–20 vörösőrből állt.⁴

A zászlóaljak, századok, szakaszok és rajok székhelyeit ideiglenesen a kerületi parancsnokságok állapították meg, majd végleges megállapítás céljából – a szükséges keretek felállítása után – ezt fel kellett terjeszteniük.

Addig is, amíg a kerületi parancsnokok kinevezése az 1. BN. sz. rendeletben⁵ lefektetett általános elvek szerint megtörténhetett, az egyes vörösőr kerületek egy politikai megbízott, egy katonai parancsnok és annak helyettese együttes vezetése alatt álltak.

A Vörös Őrség kerületi beosztásának eredeti elképzelése a következő volt:⁶

Kerület	Dandár	Ezredszékhely	Területe
II. Budapest	Budapest	Budapest Kecskemét Szolnok	Pest-Pilis-Solt-Kiskun Jász-Nagykun-Szolnok
	Zombor (Kalocsa)	Zombor (Kalocsa) Újvidék (Kiskunhalas)	Bácsbodrog Bácsbodrog
III. Székesfehérvár	Székesfehérvár	Székesfehérvár Veszprém Szekszárd	Fejér Veszprém Tolna
	Kaposvár	Kaposvár Nagyatád Pécs	Somogy Somogy Baranya
IV. Sopron	Szombathely	Szombathely Zalaegerszeg Nagykanizsa	Vas Zala Zala
	Sopron	Győr Sopron Magyaróvár	Győr Sopron Moson
V. Pozsony	Pozsony	Pozsony Nyitra Komárom	Pozsony Nyitra Komárom
	Trencsén	Trencsén Esztergom	Trencsén Bars-Hont Esztergom

⁴ Rotter 1979. 123.

⁵ Tanácsköztársaság 1919. 3–4.

⁶ Rotter 1979. 123–124.

Kerület	Dandár	Ezredszékhely	Területe
VI. Rózsáhegy	Rózsáhegy Igló Miskolc	Rózsáhegy Alsókubin Turócszentmárton Igló Rimaszombat Besztercebánya Balassagyarmat Miskolc Eger	Liptó Árva Turóc Szepes Gömör Zólyom Nógrád Borsod Heves
VII. Kassa	Kassa, ideiglenesen Sátoraljaújhely Beregszász	Eperjes (Sátoraljaújhely) Kassa, ideiglenesen Abaújszántó Sátoraljaújhely Beregszász Ungvár (Beregszász) Máramarossziget (Nagyszőlős)	Abaúj Sáros Zemplén Bereg-Ugocsa Ung Máramaros
VIII. Debrecen	Debrecen Nyíregyháza Nagykároly	Debrecen Hajdúböszörmény Hajdúszoboszló Nyíregyháza Nyírbátor Nagykároly Nagybánya	Hajdú Hajdú Hajdú Szabolcs Szabolcs Szatmár Szatmár
IX. Nagyvárad	Nagyvárad Belényes Békéscsaba	Nagyvárad Margitta Nagyszombat Belényes Kisjenő Borossebes Csaba Gyula Arad	Bihar Bihar Bihar Bihar Arad Arad Békés Békés Arad
X. Szeged (Kistelek)	Hódmezővásárhely Szeged	Hódmezővásárhely Szentés Makó Kishegyes	Csongrád Csongrád Csongrád Csongrád

Kerület	Dandár	Ezredszékhely	Területe
	Temesvár	Nagybecskerek Temesvár Fehértemplom	Torontál Temes Temes
	Lugos	Lugos Orsova	Krassó-Szörény Krassó-Szörény

A XI. és XII. kerület területe megszállás alatt állt. E kerületek területéről visszavonult személyzet a demarkációs vonalon a hadsereg körletében teljesített szolgálatot, mint a Vörös Őrség különítménye.

1919. május 28-án a katonai és politikai helyzetnek megfelelően újjászervezték a Vörös Őrséget. A főparancsnoki rendelet szerint a Vörös Őrség teendői három fő működési körre oszlottak: 1. belrendészet; 2. határvédelem; 3. tábori rendészet. Budapest kivételével az ország egész, meg nem szállt területén a „*belrend fenntartására irányuló biztonsági szolgálat*” változatlanul a Vörös Őrség helyi alakulatai látták el, a Vörös Őrség Főparancsnokságának alárendeltségében. Budapesten az összes vörösőr alakulat felett a Haubrich József hadügyi népbiztos parancsnoksága alatt álló karhatalmi főparancsnokság rendelkezett. Az újjászervezés után a következő vörösőr kerületi parancsnokságok tevékenykedtek: a budapesti I.; a Budapest-vidéki II.; a székesfehérvári III.; a soproni IV. (szombathelyi); a rózsahegyvi VI. (egri). Megszűnt a kassai VII., a debreceni VIII., a nagyváradi IX., a szegedi X., valamint a XI. és XII. erdélyi vörösőr kerületi parancsnokság. Szintén megszűnt a pozsonyi V. vörösőr kerületi parancsnokság, területének meg nem szállott részét ideiglenesen a soproni IV. vörösőr kerületi parancsnokság alá utalták.

A határvédelmi vörösőrségi, továbbá a tábori rendészeti vörösőrségi alakulatok a hadsereg-főparancsnokság rendelkezései szerint s az általa megszabott hadrendi beosztásban működtek, ennél fogva nem tartoztak a Vörös Őrség Országos Főparancsnokságának szervezetébe. A megszűnt vörösőr kerületi parancsnokságok személyi állománya Kunszentmiklósról, a tábori vörösőr-tartalék parancsnokságokhoz vonult be.

A Vörös Őrség kerületi beosztása 1919. május 29-én a következő volt:⁷

– budapesti I. vörösőr-kerületi parancsnokság, területe: Budapest székesfőváros és a közbiztonság érdekében a II. kerület területéből hatáskörébe utalt Rákosszentmihály, Csepel, Cinkota (Mátyásföld), Rákospalota, Újpest, Erzsébetfalva, Kispest és Pestszentlőrinc községek;

– Budapest-vidéki II. vörösőr-kerületi parancsnokság, területe: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye (az I. kerület hatáskörébe átutalt községek kivételével), Jász-Nagykun-Szolnok, Esztergom és Hont vármegyék földrajzi területe;

– székesfehérvári III. vörösőr-kerületi parancsnokság, területe: Fejér, Veszprém, Tolna, Baranya és Somogy vármegyék földrajzi területe;⁸

– szombathelyi IV. vörösőr-kerületi parancsnokság, területe: Vas, Zala és Sopron vármegyék földrajzi területe;

⁷ Vörös Őrség 1919.

⁸ Czövek 1969. 61–62.

– győri V. vörösőr-kerületi parancsnokság, területe: Győr, Komárom és Moson vármegyék földrajzi területe;

– egri VI. vörösőr-kerületi parancsnokság, területe: Nógrád, Borsod és Heves vármegyék földrajzi területe

A régi rendőrség, csendőrség és határőrség feladatkörét a Vörös Őrség vette át. Ez nem volt zökkenőmentes. A Vörös Őrség összetételéről az első napokban elég éles viták folytak. Kun Béla, Szamuely Tibor, Szántó Béla hallani sem akartak a csendőrök és rendőrök, vagyis a régi rendszer apparátusának átvételéről, még kevésbé kollektív átvételéről az új elnyomó apparátusba. A döntő kérdésben nem a kommunista álláspont érvényesült: a március 30-án közzétett belügyi népbiztosi rendelet még az egész volt karhatalom személyzetét rendelkezési állományba kívánta átvenni, azzal, hogy az újonnan jelentkezett egyénileg felülvizsgálandónak kell tekinteni, továbbá a szükséges létszám toborzás útján elsősorban a szervezett munkásság köréből biztosítandó. Április elsején megjelent azonban a Vörös Őrség Főparancsnokságának közleménye, amely szerint a volt rendőri, határrendőri, csendőri, pénzügyőri és a többi elismert karhatalmi alakulatok tagjai, úgy az őrszemélyzet, mint egyéb tagjai, testületileg átvételnek a Vörös Őrségbe.⁹

A Tanácsköztársaságban 1919. április elején megindult a Vörös Őrség szervezése. A toborzó osztály ügyköre az alábbi feladatokat foglalta magában: 1. toborzási bizottságok megszervezése; 2. helyi toborzási irodák felállítása; 3. országos toborzás; 4. az országos létszám szükség szerint való kiegészítése; 5. a központi Vörös Őrkeret ügyeinek intézése; 6. vidéki irányítás; 7. országos propaganda.

A szervezés végrehajtásáról a Belügyi Népbiztosság 73. sz. rendelete intézkedett. Ennek értelmében a kerületi parancsnokságoknak a politikai megbízott megérkezésétől, illetve a szervezés megkezdésétől számított nyolc napon belül fel kellett terjeszteniük a Vörös Őrség Főparancsnokságához a kerület területén rendelkezési állományban lévő összes volt csendőr, városi rendőr, határrendőr, pénzügyőr, vasútbiztosító nemzetőr és nemzetőr parancsnok pontos névjegyzékét.¹⁰ A parancsnokok és egyéb alkalmazottak névjegyzékében fel kellett tüntetni az illetékes direktórium és a kerületi parancsnokság véleményét arra vonatkozóan, hogy a névjegyzékbe felvett egyén alkalmas-e a Vörös Őrségbe való átvételre. Véglegesen egy bizottság döntött az átvételről, amely a politikai megbízottból, valamint a munkástanács, a szocialista párt, a volt csendőrség, rendőrség, határrendőrség egy-egy kiküldöttjéből állt.¹¹

A kiegészítés toborzás útján történt. Ha egy állomáshelyen vagy körzetben a Vörös Őrség elérte a szükséges létszámot, úgy a rendelkezésre álló létszámából további helyeken új vörösőr egységeket állítottak fel. A szervezést úgy folytatták, hogy minden lakosra egy vörösőr jusson. Ezt tekintették a Vörös Őrség minimális létszámának.

A közlekedési biztonság védelmére külön egységeket állítottak fel, amelyek gazdasági és fegyelmi ügyekben a vörösőr kerületi parancsnokságok alárendeltségébe tartoztak, azonban kiképzésüket és irányításukat a Vörös Őrség Országos Főparancsnoksága látta el.

⁹ Rotter 1979. 126.

¹⁰ BM 1959. 62.

¹¹ Rotter 1979. 127.

Összegzés

A Vörös Őrség parancsnokainak az volt a feladatuk, hogy megteremtsék a proletárdiktatúra rendőrségén belül a kommunista ideológiának megfelelő erkölcsi és politikai egységet. A személyi állomány jelentős része a régi karhatalmi erők tagjaiból tevődött össze. Azok a munkások és agrárproletárok pedig, akik a bolsevikok felhívására léptek a proletárdiktatúra rendőrségének szolgálatába, nem rendelkeztek megfelelő szakmai ismeretekkel. Ebből a heterogén személyi állományból akart a rendszer szocialista-kommunista rendőrséget teremteni. E feladat megoldásakor nagy hangsúlyt fektettek a nevelési és kiképzési munkára. Különös figyelmet fordítottak a személyi állomány nevelésére.

A vörösőrt arra nevelték parancsnokai, hogy a nyomozásnak elsősorban az a célja, hogy a gyanúsított ellen határozott bizonyítékokat gyűjtsön, mert csakis az a helyes nyomozás, amely annyi terhelő bizonyítékot vet felszínre, amennyi ahhoz szükséges, hogy a gyanúsított azoknak súlya alatt a bűncselekmények elkövetését kénytelen legyen beismereni.¹² A bizonyítékok lehetőleg bizalmasan szerzendők be, tehát a vörösőr csak akkor folytassa le a nyomozást nyilvánosan, ha a bűncselekmény természete azt megkívánja, vagy ha a bizalmas adatgyűjtés a nyomozás hátrányára van.

A jó nyomozati munka alapvető követelményének tartották a vörösőrök és az állampolgárok közötti szoros kapcsolatok kialakítását.

A politikai foglalkozások mellett igen fontos helyett töltött be a szakmai oktató munka a vörösőrök nevelésében és kiképzésében. A vörösőrök szakmai kiképzése elsősorban a bűnügyi ismeretek, a legfontosabb rendőri intézkedések elsajátítására, a fegyverhasználati utasításra, a fegyelmi szabályzatra, az elsősegélynyújtásra, a közlekedési és határrendészeti ismeretekre s a különböző jogszabályok ismertetésére terjedt ki. Emellett jelentős volt a vörösőrök katonai kiképzése is.

¹² Vörös Őr 1919.

Zoltán Szilvássy

Military and Civilian Remediation during the Soviet Period, the Procedure of the Political Investigation Department, in Particular – Part Two

Pursuant to a decree issued by the People's Commissariat for the Interior on March 26, 1919, the Red Guard succeeded the old police, gendarmerie and border guard. However, during the establishment of the Red Guard, the old law enforcement bodies were not actually disbanded, and the new organization largely took over their staff, and supplemented it by recruiting, mainly workers.

It was much easier to organize detachments under communist leadership. The most notable of these is the Cserny detachment, which was formed from the Visegrád Street guard, seamen and sailors, with about 200 people ("Lenin boys"), and on the model of which smaller detachments were set up in the countryside.

The Cserny detachment was subordinated to the Political Department of the People's Security Committee, and its staff was further reduced during May and June. However, after the counter-revolutionary uprising of June 24, it was re-strengthened and assigned to the Second Red Guard district.

Ottó Korvin and Tibor Szamuely directed the fight against the counter-revolution. Ottó Korvin was the head of the Political Department of the People's Security Committee, and since the People's Commissar for the Interior was mostly at the front, he worked quite independently. Major counter-revolutionary organizations were prevented in the capital, which were then retaliated by unbridled terror.

Keywords: Political Investigation Department, military remediation, civilian remediation, Lenin boys, Soviet Republic

Források

- Tanácsköztársaság 1919. A belügyi népbiztos 1. BN. sz. rendelete a Vörös Őrség felállításáról. Tanácsköztársaság (1919), 5. sz., 1919. március 30. 3–4.
- Vörös Őr 1919. A Vörös Őr Kis Tankönyve. Bp., 1919.
- Vörös Őrség 1919. Vörös Őrség, 1. évf. 1919. június 29.

Szakirodalom

- BM 1959. A Tanácsköztársaság szolgálatában. Kiadja a BM Tanulmányi és Módszertani, BM–ORFK Politikai (Nevelő) Osztály. Bp., 1959.
- Czövek 1969. Czövek Imre: A Vörös Őrség Fejér megyében. In: A Tanácsköztársaság Fejér megyében. (Fejér Megyei Történeti Évkönyv 2.) Felelős szerk.: Farkas Gábor. Székesfehérvár, (1969). 56–72.
- Resperger 2018. Resperger István: A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban. Bp., 2018.
- Rotter 1979. Rotter József: 1919 – A proletárhatalom védelmében. Bp., 1979.